

УДК 330.341.1:631.11

Демиденко Л.М.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства
Полтавської державної аграрної академії***ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

У статті досліджено сутність агроінновацій та особливості здійснення інноваційних процесів у сільському господарстві. Сформовано напрями інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств у межах упровадження різних типів інновацій. Визначено заходи з формування організаційно-економічного механізму управління інноваціями сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: агроінновація, інновації, інноваційний процес, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток.

Демиденко Л.Н. ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье исследована сущность агроинноваций и особенности осуществления инновационных процессов в сельском хозяйстве. Сформированы направления инновационного развития сельскохозяйственных предприятий в рамках внедрения различных типов инноваций. Определены меры по формированию организационно-экономического механизма управления инновациями сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: агроинновация, инновации, инновационный процесс, инновационная деятельность, инновационное развитие.

Demydenko L.M. THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC DIRECTIONS OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISES INNOVATIVE DEVELOPMENT

In the article it is investigated the essence of the agrarian innovations and the peculiarities of innovative processes in agriculture. The directions of innovative development of agricultural enterprises within implantation of different types of innovation are formed. The arrangements of forming of the organizational and economic mechanism of innovative management in agricultural enterprises are defined.

Keywords: agrarian innovations, innovations, innovation process, innovative activity, innovative development.

Постановка проблеми. Внаслідок досить тривалої світової фінансової та економічної кризи більшість вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників стали неконкурентоспроможними. Аграрний сектор утратив виробничий потенціал, знизився рівень рентабельності виробництва та платоспроможності сільськогосподарських підприємств на відтворення матеріально-технічної бази, яка морально та фізично застаріла і не відповідає сучасним вимогам. Посилюють проблему професійний консерватизм управлінського персоналу сільськогосподарських підприємств, неефективність економічної моделі господарювання. У зв'язку із цим виникає загроза продовольчій безпеці держави, поглиблюється демографічна криза в сільській місцевості, зростає рівень безробіття та бідності населення, спостерігається відтік людського капіталу.

Отже, в умовах глобалізації національної економіки інноваційний розвиток стає визначальним чинником досягнення економічного лідерства та важливим інструментом підвищення конкурентоспроможності.

Успішне функціонування підприємства можливе лише за умов систематичного і цілеспрямованого новаторства, націленого на пошук нових різноманітних можливостей, які надає середовище господарювання. Таке новаторство є змістом інноваційної діяльності, а його результати вдосконалюють виробничо-господарські процеси, визначають напрями стратегічного розвитку підприємства, які ґрунтуються на нових підходах до задоволення потреб ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку інноваційних процесів на підприємствах присвячені праці таких учених, як: Алтухова Н.В. [1], Вінніченко І.І. [2], Луньова В.А., Онегіна В.М. [4], Мартинюк М.А. [5], Степова С.В. [7], Шубравська О.В., Прокопенко К.О. [8], Шумський А.В. [9], Янченко З.Б. [10] та ін. Ними дослі-

джено і вирішено цілу низку теоретичних і практичних проблем інноваційного розвитку підприємств. Однак аналіз відповідних публікацій із даної проблеми засвідчив, що нині існує певний суб'єктивізм різноманітних підходів до формування організаційно-економічного механізму управління інноваціями.

Мета статті полягає в аналізі особливостей інноваційних процесів у сільськогосподарських підприємствах, визначенні напрямів інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств у межах різних типів інновацій, а також формуванні заходів із формування організаційно-економічного механізму управління інноваціями сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційна діяльність є важливою складовою частиною системи заходів щодо прискорення розвитку сільського господарства, підвищення його конкурентоспроможності й ефективності. Інноваційна діяльність у сільському господарстві суттєво уповільнилася, скоротилися як кількість та якість виконаних наукових розробок, так і кількість науковців, що є наслідком зменшення умов державного фінансування наукової діяльності. Економічні відносини між наукою та виробництвом недостатньо налагоджені, повільно впроваджуються у виробництво наукові розробки. Оновлення сільськогосподарського виробництва новими сортами, технікою, технологіями стримують також недостатнє фінансове забезпечення сільськогосподарських товаровиробників і недостатня інформованість їх щодо новітніх досягнень вітчизняної сільськогосподарської науки [2].

У сільському господарстві з упровадженням інновацій види продукції, як правило, не змінюються, а лише набувають кращих властивостей. Інноваційну діяльність у сільському господарстві запропоновано розглядати на чотирьох етапах: розробка новацій, їх апробація та перевірка, відтворення та впровадження

у виробництво. Основною метою інновацій в аграрній сфері є забезпечення економічності та екологічності сільськогосподарського виробництва [5].

У найширшому розумінні агроінновація – це нововведення, що реалізується в аграрній сфері. Науковці пропонують різні підходи до визначення цього поняття. Так, агроінновацію трактують і як системне впровадження в аграрну сферу результатів науково-дослідної роботи, що приводять до позитивних якісних та кількісних змін у характеристиці взаємозв'язків між біосферою та техносферою, а також поліпшують стан навколишнього середовища, або як результат праці, отриманий завдяки застосуванню нових наукових знань, що перетворюють процес функціонування та розвитку виробничо-господарської системи АПК у напрямі підвищення її ефективності, стійкості та системної якості відносин [3].

Вініченко І.І. розглядає агроінновацію як нововведення в галузі сільського господарства (сортів рослин, порід тварин, засобів захисту рослин або тварин, технологій вирощування), що супроводжується отриманням комерційного ефекту [2].

На нашу думку, агроінновація – результат праці, отриманий завдяки використанню нових наукових знань, що прямо чи опосередковано вдосконалюють процес виробництва сільськогосподарської продукції та створюють додаткову споживчу вартість, і водночас спрямований на вдосконалення предмету дослідження цих знань.

Інновації, впроваджені в одному аграрному підприємстві, можуть потім поширюватися на комерційній основі в інших організаціях. Швидкість їх поширення (дифузія) залежить від відносної потреби в інвестиціях та ефективності кожної інновації. При цьому чим більша кількість підприємств використовувала дану інновацію, тим вище втрати тих суб'єктів, які її не використали, і тим нижче темпи розвитку галузевого агропромислового виробництва у цілому [9].

Можна виділити декілька основних функцій, що виконують інновації в сільськогосподарських підприємствах:

- інновації прискорюють технологічний прогрес;
- сільськогосподарські підприємства, що функціонують на засадах новітніх знань, здатні докорінно змінювати своє соціально-економічне становище;
- інновації сприяють розвитку вертикально орієнтованих ланцюгів створення додаткової вартості;
- інновації зумовлюють формування горизонтальних зв'язків між підприємствами;
- використання інновацій сприяє розвитку підприємства за рахунок зростання виробничих потужностей, підвищення прибутковості та виходу на нові ринки збуту.

На нашу думку, у зв'язку зі специфікою галузі та особливостями виробничих процесів можна виділити такі основні особливості інноваційного процесу в сільськогосподарських підприємствах:

- різноманіття видів сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки;
- значна залежність технологій виробництва у сільському господарстві від погодних та кліматичних умов;
- суттєва різниця в технологіях обробітку ґрунту та вирощування сільськогосподарських культур;
- сезонність виробництва та різниця між періодами виробництва в розрізі окремих видів сільськогосподарської продукції;
- значна територіальна розосередженість сільськогосподарських підприємств;
- різний соціальний рівень працівників сільського господарства, що потребує значно більшої уваги до підготовки кадрів та підвищення рівня їх кваліфікації.

Особливості інноваційних процесів у сільськогосподарських підприємствах зумовлені ще й тим, що деякі види сільськогосподарської продукції є сировиною для харчової промисловості, специфіка якої пов'язана також з особливістю ринку продуктів харчування. З одного боку, попит на продукцію є стабільним, що робить галузь сільського господарства привабливою для інвестицій. З іншого боку, на деякі види продукції (делікатеси, екологічно чисту продукцію) попит досить тісно пов'язаний із рівнем платоспроможності населення та суттєво коливається на локальних ринках. Попит на деякі види сільськогосподарської продукції прямо пов'язаний із ментальністю населення різних регіонів (звичка до споживання різних сортів м'ясних продуктів, молока, хліба тощо). Це потребує постійної роботи з розширення асортименту виробленої продукції, способів її пакування та доставки до споживача.

Проведений аналіз споживання сільськогосподарської продукції свідчить про те, що виробництво основних видів продуктів харчування не забезпечує продовольчу безпеку України (табл. 1).

У 2015 р. середньодушове споживання лише по трьох найменш вартісних групах (хліб та хлібопродукти; овочі та баштанні; картопля) досягло або перевищило рекомендований рівень. По інших групах коефіцієнт достатності споживання був меншим за одиницю. Особливо суттєве відставання відмічається щодо продукції тваринного походження та плодово-ягідної продукції. Так, рекомендований рівень по м'ясу був забезпечений лише на 64%, молоку – на 55%, плодах та ягодах – на 57%.

Вирішення проблем виробництва достатньої кількості сільськогосподарської продукції є можливим

Таблиця 1

Достатність споживання окремого виду продукту населенням України

Назва продукту	Раціональна норма (розрахунки МОЗ)	Фактичне споживання у 2015 р. на одну особу, кг/рік	Індикатор достатності споживання
Хліб і хлібопродукти	101	103,0	1,02
М'ясо і м'ясопродукти	80	51,3	0,64
Молоко і молокопродукти	380	209,9	0,55
Яйця і яйцепродукти	290	285	0,98
Овочі і баштанні	161	161,1	1,00
Картопля	124	138,0	1,11
Плоди, ягоди та виноград	90	50,9	0,57
Цукор	38	35,7	0,94
Олії рослинні	13	12,3	0,95

Джерело: розраховано автором на основі [6]

на основі інноваційного розвитку, включаючи продуктивні інновації, що передбачають виробництво нових видів продукції, затребуваних на ринку, та технологічні інновації, що забезпечують більш глибоку та досконалу переробку сільськогосподарської сировини, сприяють зниженню її собівартості та підвищенню конкурентоспроможності. Однак поряд із цим упровадження даних заходів неможливе без серйозних інновацій, включаючи маркетингові та організаційні, направлені на створення та розвиток суб'єктів малого та середнього підприємництва у сільському господарстві.

Перспективні напрями інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств передбачають упровадження продуктивних, технологічних, маркетингових та організаційних інновацій (табл. 2).

Стосовно продуктивних інновацій найбільш актуальним є розширення асортименту виробництва органічної продукції; технологічних інновацій – діяльність, направлена на економію енергії та сировини, подовження термінів зберігання продукції та впровадження безвідходного виробництва; маркетингових інновацій – упровадження сучасних технологій маркетингу, реклами та стимулювання збуту.

Організаційні інновації мають бути спрямовані на створення необхідних умов для забезпечення реалізації інноваційного потенціалу підприємств, удосконалення господарських зв'язків, інтеграції сільськогосподарських підприємств із підприємствами харчової промисловості та створення на їх основі інтегрованих підприємств.

Необхідність інтеграції інновацій різного типу, що забезпечують синергетичний ефект, зумовлена особливостями виробництва сільськогосподарської продукції.

Так, зі специфікою переробки (технології) одного і того ж виду сільськогосподарської продукції, що, своєю чергою, є сировиною для харчової промисловості (молоко, м'ясо), пов'язана розробка принципово нових продуктів з урахуванням попиту різних категорій населення. Маркетингові інновації сприяють швидкому поширенню продукту за можливості її фасування та водночас забезпечують збільшення терміну зберігання, можуть сприяти підвищенню його масовості.

Розвиток малих виробництв і переробка сільськогосподарської сировини на місці його виробництва знижують її втрати, а в низці випадків підвищує якість продукції. Обґрунтована інтеграція різних типів інновацій буде сприяти модернізації сільськогосподарських підприємств, забезпеченню імпортозаміщення, підвищенню якості та конкурентоспроможності продуктів харчування.

Низка проблем і безліч чинників, що перешкоджають інноваційному розвитку сільськогосподарських підприємств, актуалізує завдання формування в галузі багаторівневого (держава, регіон, галузь, підприємство) організаційно-економічного механізму управління інноваціями, який повинен стимулювати внутрішні і зовнішні впливи на суб'єкти інноваційної діяльності.

На рівні держави необхідно розробити стратегії стимулювання інновацій у сільському господарстві на довгострокову перспективу з урахуванням особливостей кожної підгалузі. У документі має бути відображений прогноз інноваційних потреб кожної підгалузі, окреслені проблеми і завдання, визначені чинники, що сприяють і перешкоджають упровадженню інновацій, та розроблена адекватна система стимулювання інновацій. У стратегії повинні бути виділені пріоритетні напрями інноваційної діяльності, виявлені реалізовані інноваційні проекти та можливості участі в них наукових та освітніх установ, визначено склад задіяних у них учасників, взаємозв'язок реалізованих інновацій та їх вплив на ефективність діяльності галузі, включаючи створення нових робочих місць, підвищення якості й обсягу виробленої продукції, собівартості її виробництва, канали реалізації, ефективність бізнесу в цілому.

Механізм управління інноваціями в сільському господарстві, сформований на рівні регіону, має особливе значення. По-перше, це пов'язано з тим, що більшість сільськогосподарських підприємств працюють на рівні регіональних і місцевих ринків. По-друге, розвиток середнього і малого підприємництва в сільському господарстві посилює роль регіональних органів управління в розвитку галузі. Під час формування механізму управління інноваціями можуть бути задіяні адміністративні, економічні стимули, щоб забезпечити раціональне викорис-

Таблиця 2

Напрями інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств

Тип інновацій	Напрями інноваційного розвитку
Продуктові (асортиментні)	1) виробництво органічної продукції;
	2) виробництво напівфабрикатів та продуктів, що потребують мінімальної розробки;
	3) вирощування нових (удосконалених, модифікованих) сортів рослин;
	4) розведення продуктивніших та економічно-ефективніших порід тварин.
Технологічні	1) впровадження безвідходного виробництва;
	2) застосування енергозберігаючих та ресурсозберігаючих технологій на всіх етапах виробництва та зберігання сільськогосподарської продукції;
	3) використання біотехнологій, які дають змогу одержати нові, корисні й якісніші продукти;
	4) подовження термінів зберігання сільськогосподарської продукції шляхом упровадження пакування з фунгіцидними властивостями.
Маркетингові	1) впровадження сучасних технологій маркетингу, реклами та просування;
	2) стимулювання збуту та паблік рілейшнз.
Організаційні	1) застосування сучасних систем контролю якості та сертифікації;
	2) створення механізму взаємодії виробників та зацікавлених сторін під час виробництва та реалізації продуктів харчування;
	3) розвиток кооперації і формування інтегрованих структур в АПК;
	4) впровадження нових форм технічного обслуговування і забезпечення ресурсами АПК;
	5) створення інноваційно-консультативних систем у сфері інноваційної діяльності.

Джерело: дослідження автора

тання продуктивних сил регіону, вдосконалення господарських зв'язків між підприємствами регіону і з суб'єктами господарювання інших територій.

Економічне обґрунтування регіональних інноваційних програм з орієнтацією на сільські території має будуватися на комплексній оцінці тенденцій соціального розвитку сільської місцевості регіону, результатів виробничої діяльності аграрної сфери та рівня аграрного науково-освітнього потенціалу. Сукупність показників, що характеризують потенціал суб'єктів інноваційної діяльності – претендентів на участь у реалізації програм, а також оцінка прогнозованих результатів реалізації програм на макро-, мезо- та мікрорівнях є основою для обґрунтування рішень щодо підтримки тих чи інших проєктів відповідно до цілей і завдань реструктуризації регіонального агропромислового комплексу й забезпечення стійкого зростання соціально-економічних показників аграрної сфери регіону [10].

З огляду на важливе соціальне значення сільськогосподарської продукції, стимулювання інновацій для її розвитку буде сприяти підвищенню рівня життя і задоволеності населення.

Для інтеграції інновацій різного виду і прискорення їх використання в сільськогосподарських підприємствах регіону доцільно створити центри, які займалися б проблемами взаємодії наукових, освітніх та виробничих структур, давали консультаційну та інформаційну підтримку інноваційному бізнесу, брали участь у розробці методів стимулювання інноваційної діяльності, здійснювали пошук джерел фінансування інноваційних проєктів, а також здійснювали контроль використання залучених коштів.

Галузевий рівень передбачає розробку послідовності і взаємозв'язку інновацій на різних стадіях виробничого циклу в сільськогосподарських підприємствах, інтеграцію підприємств для створення і реалізації інновацій, економічну зацікавленість у реалізації інновацій її учасників, екологічні та соціальні результати інновацій.

Стимулювання інновацій на рівні підприємства включає створення необхідних умов для активізації інноваційної діяльності працівників. Результатом стимулювання інновацій може бути зростання рентабельності інноваційної продукції за рахунок удосконалення її споживчих властивостей, зниження собівартості в результаті технологічних інновацій.

Широкомасштабне впровадження інновацій у сільськогосподарських підприємствах дасть змогу забезпечити потреби в продукції високої якості, виявляти причини інноваційної динаміки, створити умови для регулярного відтворення виробництва і передбачити стратегічні зміни в економіці, ринку,

продукції та попиту, а також розробляти необхідні заходи реагування або організаційно-економічної, технічної підтримки інноваційних рішень.

Висновки. Таким чином, інноваційному розвитку сільськогосподарських підприємств сприятимуть:

- підтримка з боку держави розробки та впровадження підприємствами ефективних інновацій (створення сприятливого для інноваційної діяльності інституційно-правового середовища; створення мотивційного механізму інноваційної діяльності; розвиток інститутів використання і захисту прав інтелектуальної власності, системи державної підтримки комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності);
- виробництво наукомісткої інноваційної продукції для забезпечення відповідності запитам сільськогосподарського виробництва;
- розвиток інноваційної інфраструктури та інноваційного підприємництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алтухова Н.В. Проблеми інноваційного розвитку агропромислового комплексу України / Н.В. Алтухова // Агросвіт. – 2012. – № 2. – С. 48–54.
2. Вінніченко І.І. Інноваційна діяльність аграрних підприємств: стан та пріоритети / І.І. Вінніченко // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2012. – № 1(5). – Т. 1. – С. 44–48 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://duan.edu.ua/uploads/vidavnitstvo-15-16/13483.pdf>.
3. Кафлевський В.В. Особливості та проблеми аграрного розвитку аграрних підприємств / В.В. Кафлевський // Науковий вісник ЛНУВМБТ ім. С.З. Гжицького. – 2013. – № 2(56). – Т. 15. – С. 133–138.
4. Луньова В.А. Особливості та проблеми інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств України / В.А. Луньова, В.М. Онегіна // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 175–180.
5. Мартинюк М.А. Інновації в сільському господарстві / М.А. Мартинюк, Т.М. Ратошнюк // Наука й економіка. – 2014. – № 2(34). – С. 94–98.
6. Статистичний збірник «Україна – 2015» / За ред. О.А. Вишневої ; Державний комітет статистики України. – Київ, 2016. – 27 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/zb/07/zb_uz2015_ukr.zip.
7. Степова С.В. Економічні аспекти активізації інноваційної діяльності підприємств АПК / С.В. Степова // Економіка АПК. – 2010. – № 23. – С. 11–17.
8. Шубравська О.В., Прокопенко К.О. Розвиток агроінноваційної діяльності в Україні / О.В. Шубравська, К.О. Прокопенко // Економіка АПК. – 2013. – № 4. – С. 77–81.
9. Шумський А.В. Управління інноваційним розвитком агропромислового виробництва: стан та перспективи розвитку / А.В. Шумський // Інноваційна економіка. – 2012. – № 5. – С. 24–29.
10. Янченко З.Б. Особливості розробки регіональних інноваційних програм аграрної сфери / З.Б. Янченко // Економіка АПК. – 2013. – № 6. – С. 63–67.